

MAGDALENA ŻABOWSKA

Uniwersytet Mikołaja Kopernika
Instytut Języka Polskiego

Hierarchia wyrażen metatekstowych*

Słowa kluczowe: metatekst, wyrażenia metatekstowe, partykuły, semantyka

0. Wyrażenia metatekstowe (w odróżnieniu od wyrażen mających odniesienie pozajęzykowe) odnoszą się do rzeczywistości mownej, tj. do używanych w danym wypowiedzeniu wyrażen lub samych realizowanych właśnie działań mownych. Służą więc do komentowania przebiegu aktualnie spełnianego aktu mowy, tego, co zostało lub mogłoby być powiedziane. Z bogactwa i różnorodności polskich wyrażen metatekstowych jako pierwsza zdała sprawę Anna Wierzbicka (1971), wskazując na ich zróżnicowanie strukturalne (mogą to być jednostki języka (w rozumieniu A. Bogusławskiego, zob. 1976), połączenia jednostek lub zdania), gramatyczne (wyrażenia metatekstowe mogą reprezentować różne klasy gramatyczne) i semantyczne.

Punktem wyjścia rozważań podejmowanych w tym artykule była obserwacja, że wyrażenia metatekstowe nie wykluczają się wzajemnie na linii tekstu, mogą występować obok siebie. Jak zauważyła Jadwiga Wajszczuk (2005), możliwe są nawet wypowiedzenia zbudowane wyłącznie czy prawie wyłącznie z wyrażen metatekstowych, np.:

(1) *No ale chyba przecież jednak coś tu jest nie tak?*

* Praca naukowa finansowana ze środków na naukę w latach 2007–2008 jako projekt badawczy (N N104 2586 33).

(2) *W istocie przecież naprawdę chyba właśnie tylko tobie*¹.

Możliwość łączenia się wyrażen metatekstowych w swoiste bloki wynika z ich funkcjonalnej różnorodności. Bowiem wyrażenia takie – jako komentarze do tego, co się mówi – działają na różnych poziomach. Moim celem będzie zwrócenie uwagi na swoistą hierarchię wyrażen metatekstowych.

1. Jadwiga Wajszczuk w zaproponowanej klasyfikacji leksemów (zob. Wajszczuk 2005: 109–117) wyróżniła dwie główne klasy wyrażen metatekstowych, mianowicie operatory metapredykatywne i operatory metatekstowe.

Operatory metapredykatywne pod względem składniowym należą do klasy syntaktemów, są jednostkami z poziomu zdania, bowiem z innymi składnikami zdania tworzą związki oparte na zależności². Jako synsyntagmatyki – w odróżnieniu od autosyntagmatyków (syntaktemów właściwych) – otwierają pozycję dla wyrażen określonych tylko pod względem jakiejś im właściwej cechy semantycznej, przy czym wyrażenia, z którymi się łączą, mogą reprezentować różne klasy gramatyczne. Operator metapredykatywny jest więc włączonym w składnię zdania komentarzem z poziomu meta. Tę klasę wyrażen metatekstowych reprezentują np. intensyfikatory typu *bardzo*, *wysoco*, *strasznie*, *przeróżliwie* (por. Janus 1981, Bałabaniak 2007), aproksymatory, np. *trochę*, *niemal*, *prawie*, czy operatory adnumeratywne, np. *niespełna*, *przeszło*, *z górą* (zob. np. Grochowski 1997).

Natomiast **operatory metatekstowe**, z punktu widzenia ich właściwości syntaktycznych są parataktami – nie są więc włączone w składnię zdania, ale należą do „składni” wypowiedzenia; z innymi wyrażeniami nie tworzą związków opartych na zależności, lecz na kookurencji. Na wyrażenia, z którymi współwystępują, operatory metatekstowe nie nakładają żadnych wymagań: ani semantycznych, ani formalnych. Z punktu widzenia semantycznego działają więc w płaszczyźnie struktury tematyczno-rematycznej wypowiedzenia. Dwie główne klasy operatorów metatekstowych, jakie wyróżniła Jadwiga Wajszczuk, to partykuły i spójniki; podklasy te wyodrębnione zostały na podstawie kryte-

¹ Por. tezę o możliwości usunięcia z wypowiedzenia jednostek metatekstowych (jako wyrażen redundantnych, informacyjnie pustych) bez szkody dla informacji niesionej przez tekst główny, zob. np. Starzec 1999.

² Koncepcja oddzielenia składni zależności, dotyczącej poziomu zdania, od składni współwystępowania, dotyczącej poziomu wypowiedzenia, ma źródło w teorii partykuł A. Mirowicza (1949, 1956).

rium liczby miejsc przez nie otwieranych, mianowicie partykuły to operatory metatekstowe otwierające jednostronnie (prymarnie prawostronnie) jedno miejsce dla innych wyrażen, spójniki natomiast otwierają dwustronnie miejsca dla innych wyrażen.

Oprócz omówionych dwóch klas wyrażen metatekstowych (czyli operatorów metapredykatywnych i operatorów metatekstowych), J. Wajszczuk wyróżniła (za Andrzejem Bogusławskim, zob. Bogusławski 1979) także klasę **komentarzy metatekstowych**, które – w odróżnieniu od operatorów metatekstowych, czyli pojedynczych leksemów, występują na powierzchni tekstu w postaci skróconych zdań, najczęściej zwrotów imiesłowowych, np. *krótko mówiąc, reasumując, podsumowując, właściwie powiedziawszy, ściśle rzecz biorąc*; mogą to być wyrażenia samodzielne, wkomponowane w składnię wypowiedzenia, wyrażenia wtrącone, występujące w konstrukcjach tzw. wyodrębnionych (Wajszczuk 2005: 118).

2. Jak zostało powiedziane, wyrażenia metatekstowe stanowią komentarz do używanych przez mówiącego wyrażen językowych lub do dokonywanych właśnie czynności mownych. W związku z tym należy najpierw odpowiedzieć na pytanie o zasięg oddziaływania wyrażen metatekstowych w wypowiedzeniach, w których takie wyrażenia występują obok siebie, inaczej mówiąc, trzeba rozstrzygnąć, do czego dane wyrażenie metatekstowe stanowi komentarz.

W wypowiedzeniach (3)–(5) występuje jedno wyrażenie metatekstowe: operator metapredykatywny, por. (3), partykuła, czyli operator metatekstowy, por. (4), i komentarz metatekstowy, por. (5):

- (3) a) **Prawie** wszyscy brali udział w dyskusji.
- b) Ona jest **strasznie** chuda.
- c) **Niespełna** miesiąc do walki Tomasza Adamka.
- (4) a) **Chyba** zawsze spędzała weekendy w domu.
- b) *Moi rodzice są rozwiedzeni, ojciec **tak naprawdę** ma tylko mnie.*
- c) **Właściwie** mogłem polecieć samolotem, ale z pieniędzmi było kruch, zresztą, miałem ochotę na zmianę krajobrazu.
- (5) a) **Ogólnie rzecz biorąc**, oceny były pozytywne.
- b) Było to, **prawdę mówiąc**, niemożliwe.
- c) Zdałem się, **że tak powiem**, na intuicję.

Operator metapredykacyjny współwystępuje ze składnikiem zdania, por. (3), partykuła może komentować zarówno składnik zdania, grupę syntaktyczną, jak i całe zdanie³, por. (4), natomiast odniesienie komentarza metatekstowego jest indywidualną cechą poszczególnych wyrażen, np. *ogólnie rzecz biorąc* współwystępuje ze zdaniem, a *że tak powiem* – ze składnikiem zdania, który jest re-matem danego wypowiedzenia, por. (5).

Z punktu widzenia przedmiotu rozważań, istotne jest, czy występujące w wypowiedzeniach obok siebie wyrażenia metatekstowe wchodzą ze sobą w relacje, por. wypowiedzenia (6)–(9):

(6) **Rzeczywiście, chyba** to wyssałem z mlekiem matki.

(7) *Jest to* – **że tak powiem** – **właściwie** niemożliwe.

(8) **Właściwie praktycznie** każdy nauczyciel musi się dokształcać.

(9) **Na dobrą sprawę tak naprawdę** nie wiadomo, o co chodzi i po co w ogóle ten film został nakręcony.

W wypowiedzeniach (6)–(7) zasięg oddziaływania wyrażen metatekstowych wskazany jest poprzez wyodrębnienie ich w tekście – wyrażenia *rzeczywiście*, por. (6), i *że tak powiem*, por. (7), występują w tzw. konstrukcjach wyodrębnionych, nie odnoszą się więc do wyrażen metatekstowych, względem których występują w antepozycji, ale do frazy zawierającej te wyrażenia jako do całości, czyli odpowiednio do ciągu *chyba to wyssałem z mlekiem matki* w wypowiedzeniu (6) i *właściwie niemożliwe* w wypowiedzeniu (7).

Jeśli chodzi o wyrażenia metatekstowe występujące w wypowiedzeniach (8)–(9), to nie są one w żaden sposób wyodrębnione, jako partykuły są wtopione w składnię wypowiedzenia. Zdaniem Jadwigi Wajszczuk (2005: 70), testem pomocnym w rozstrzygnięciu, do czego partykuła się odnosi, może być wstawienie między partykuły wyrażenia *to*, które stanowi sygnał rozgraniczenia dwóch sfer partykułowego komentarza (zob. Walusiak 2005), np.:

(10) **Właściwie TO praktycznie** każdy nauczyciel musi się dokształcać.

(11) **Na dobrą sprawę TO tak naprawdę** nie wiadomo, o co chodzi i po co w ogóle ten film został nakręcony.

W odróżnieniu od wypowiedzeń (10)–(11), w których wyrażenie *to* występuje między partykułami, wypowiedzenia (12)–(13) są niepoprawne, por.:

³ Partykuła zawsze współwystępuje z re-matem; jeżeli funkcję re-matu pełni całe zdanie, partykuła odnosi się do niego jako do całości.

(12) **Właściwie praktycznie TO każdy nauczyciel musi się dokształcać.*

(13) **Na dobrą sprawę tak naprawdę TO nie wiadomo, o co chodzi i po co w ogóle ten film został nakręcony.*

A zatem w wypowiedzeniach, w których obok siebie występują dwie partykuły, por. (10)–(11), partykuła, która występuje jako pierwsza na linii tekstu, nie komentuje następującej po niej partykuły, ale obejmuje swym zasięgiem wyrażenie z partykułą jako całość, por. (10')–(11'):

(10') *Właściwie praktycznie każdy nauczyciel musi się dokształcać.*

(11') *Na dobrą sprawę tak naprawdę nie wiadomo, o co chodzi i po co w ogóle ten film został nakręcony.*

Wyrażenia metatekstowe mogą się odnosić do frazy zawierającej podobne wyrażenia jako do całości, ale nie do samych tych wyrażen. Jak zauważyła M. Danielewiczowa (2007: 231), „ich walencyjny liberalizm kończy się bowiem tam, gdzie w grę wchodzi wyrazy do nich podobne”.

3. Na współwystępowanie, a dokładniej mówiąc na możliwość obejmowania swoim zasięgiem jednych wyrażen metatekstowych przez inne⁴, nałożone są pewne reguły, wynikające z funkcji, jaką te wyrażenia pełnią w strukturze wypowiedzenia. Podział wyrażen metatekstowych na klasy ze względu na sferę oddziaływania, por. § 1., odzwierciedla ich hierarchię.

Operatory metatekstowe, czyli wyrażenia metatekstowe działające w płaszczyźnie wypowiedzenia, są jednostkami wyższego poziomu niż operatory metapredykatywne, działające w płaszczyźnie zdania. Dlatego operatory metatekstowe mogą komentować grupy zawierające operatory metapredykatywne, np.:

(14) *Właściwie niemal każda kamienica potrzebuje renowacji.*

(15) *Nie ma tu praktycznie prawie nic do zwiedzania, poza niewielkim muzeum i wzgórzem Menelajon.*

(16) *Oczywiście strasznie się przeraziłam.*

⁴ Sformułowania: „obejmowanie swym zasięgiem innego wyrażenia metatekstowego”, „komentowanie przez wyrażenie metatekstowe innego wyrażenia metatekstowego”, „odnośnienie się wyrażenia metatekstowego do innego wyrażenia metatekstowego” rozumiane są zawsze – jak to zostało uzasadnione w § 2. – nie jako wchodzenie w relację wyłącznie z tym wyrażeniem, ale jako współwystępowanie z ciągiem, który jest użyty po danym wyrażeniu metatekstowym, a którego częścią jest inne wyrażenie metatekstowe.

(17) *Z tymi pucharami to się **chyba trochę** zagalopowałeś.*

Zależność odwrotna, czyli komentowanie operatora metatekstowego przez operator metapredykatywny, nie jest możliwa, por.:

(18) ****Prawie właściwie** każda kamienica potrzebuje renowacji.*

(19) ****Nie ma tu prawie praktycznie** nic do zwiedzania, poza niewielkim muzeum i wzgórzem Menelajon.*

(20) ****Strasznie oczywiście** się przeraziłam.*

(21) **Z tymi pucharami to się **trochę chyba** zagalopowałeś.*

W analogiczny sposób funkcjonują komentarze metatekstowe – jako wyrażenia występujące w tzw. konstrukcjach wyodrębnionych stanowią zewnętrzny komentarz do danego wypowiedzenia. Mogą więc objąć swym zasięgiem działające w płaszczyźnie wypowiedzenia partykuły, por. (22), oraz operatory metapredykatywne, należące do płaszczyzny zdania, por. (23):

(22) *Jest to – **by tak rzecz** – **właściwie niemożliwe**.*

(23) ***Ogólnie rzecz biorąc, prawie** wszyscy zdali egzamin.*

Nie jest natomiast możliwe, by wyrażenia niższego poziomu komentowały wyrażenia wyższego poziomu, np.:

(24) **Jest to **właściwie** – **by tak rzecz** – **niemożliwe**.*

(25) ****Prawie, ogólnie rzecz biorąc, wszyscy** zdali egzamin.*

W hierarchii wyrażen metatekstowych spójniki zajmują miejsce przewidziane dla komentarzy metatekstowych, są metawypowiedzeniami, mającymi własną strukturę tematyczno-rematyczną (zob. Wajszczuk 1997). Dlatego partykuły, jako operatory składni wypowiedzenia, mogą wchodzić na otwierane przez nie pozycje, np.:

(26) *Piotr żywił się **wyłącznie lub** **głównie** jabłkami.*

Natomiast partykuły – z powodów strukturalnych, bowiem otwierają jedno miejsce dla innych wyrażen – nie mogą stać bezpośrednio przy spójnikach, por. np. ciągi **głównie albo*, **właściwie lub*.

Jak zauważyła J. Wajszczuk (1997: 60), partykuła może odnosić się do całej konstrukcji zawierającej spójnik, np. (27), lub do jednego tylko koniunktu, np. (28), ale nie może dotyczyć samego spójnika:

(27) *Chciałbym wziąć **także** Piotrusia i Agatkę.*

(28) *Poznał **nawet** miłą, ale głupią dziewczynę.*

W ten sposób zarysowują się więc trzy główne poziomy wyrażen metatekstowych (operatory metapredykatywne, partykuły oraz komentarze metatekstowe i spójniki) zhierarchizowane względem siebie: wyrażenia wyższego poziomu mogą obejmować swym zasięgiem wyrażenia reprezentujące niższy poziom.

4. Co istotne, wyrażenia metatekstowe reprezentujące poszczególne poziomy także są zhierarchizowane względem siebie. Świadczy o tym na przykład możliwość komentowania partykuły przez inną partykułę, por. np. wypowiedzenie (2). Zasadniczy problem wewnętrznego zróżnicowania wyrażen poszczególnych poziomów i ustalenie reguł ich współwystępowania wymaga szczegółowych badań, jednak można wskazać pewne zależności dotyczące kookurencji wyrażen tego samego poziomu.

4.1. Brak możliwości współwystępowania wyrażen metatekstowych reprezentujących ten sam poziom może wynikać z ograniczeń łączliwości tych wyrażen.

Z tego powodu nie jest możliwe na przykład współwystępowanie intensyfikatorów typu *bardzo*, *strasznie* (wskazujących na wysokie natężenie cechy, zob. np. Bałabaniak 2007) i aproksymatorów, np. *trochę*, czy wykładników limitatywności typu *zaledwie*, które zdają sprawę, że tego, o czym mowa, jest mało, np.:

(29) **Strasznie trochę się przeraziłam.*

Innym przykładem ograniczeń tego typu jest brak możliwości współwystępowania partykuł implikujących wiedzę mówiącego, że dany stan rzeczy zachodzi, np. *naprawdę*, *oczywiście*, i partykuł, które takiej wiedzy nie implikują, np. *chyba*, *może*, *z pewnością*, por. Żabowska 2006, np.:

(30) **Jan chyba oczywiście kupił samochód.*

Analogicznie, nie jest możliwa kookurencja wyrażen pełniących tę samą funkcję, należących do tych samych klas semantycznych, np. operatorów metapredykatywnych typu *prawie*, *niemal*, *nieomal*, *niespełna*, por. (31), czy partykuł typu *rzeczywiście*, *faktycznie*, *istotnie*, por. (32):

(31) **Prawie niemal wcale nie rozmawiali ze sobą.*

(32) **Ta sprawa jest rzeczywiście faktycznie skomplikowana.*

Dewiacyjność takich wypowiedzeń wynika z mówienia w tym samym wypowiedzeniu o dokładnie tym samym, pod dokładnie tym samym względem, rzeczy różnych, por. (29)–(30), i mówienia dokładnie tego samego o dokładnie tym samym w ramach tego samego wypowiedzenia⁵, por. (31)–(32).

4.2. Można natomiast wskazać partykuły, które mogą ze sobą współwystępować. Jako przykład zależności w tej klasie niech posłuży następujące wypowiedzenie:

(33) *Właściwie chyba tylko on jest zadowolony z tego wyjazdu.*

Jak to zostało zauważone, partykuły są jednostkami wyspecjalizowanymi w komentowaniu rematów. W wypowiedzeniu (33) nośnikiem najważniejszej informacji, czyli rematem, jest wyrażenie *on*. Za pomocą partykuły *tylko* przypisuje się temu rematowi następującą charakterystykę ‘on jest zadowolony z tej wycieczki, nikt inny nie jest zadowolony z tej wycieczki’ (por. Grochowski 1986). Na wyższym poziomie metatekstu za pomocą partykuły *chyba* komentowany jest ciąg *tylko on* jako całość: ‘nie wiem, czy tylko on jest zadowolony z tej wycieczki; jestem gotów powiedzieć: *tylko on*; wiem, że to, że nie tylko on jest zadowolony, jest możliwe’ (por. Bałabaniak 2005). Natomiast wyrażenie *właściwie* odnosi się do całego następującego po nim ciągu *chyba tylko on*, por.:

(34) *Właściwie to chyba tylko on jest zadowolony z tego wyjazdu.*

Zakres oddziaływania partykuł w tym wypowiedzeniu można przedstawić za pomocą nawiasów, np.:

(35) *Właściwie [chyba (tylko on)] jest zadowolony z tego wyjazdu.*

Możliwość komentowania pewnych wyrażeń metatekstowych przez inne lub brak takiej możliwości wynika ze znaczeń tych wyrażeń. W ich strukturach semantycznych zawarte są bowiem komponenty, które dopuszczają – lub nie – takie współwystępowanie.

4.3. Komentarze metatekstowe typu *krótko mówiąc*, *ogólnie rzecz biorąc*, *delikatnie mówiąc*, mogą obejmować swym zasięgiem frazę, w skład której wchodzi inny komentarz metatekstowy, np.:

(36) *Krótko mówiąc, to wszystko jest – można powiedzieć – zadziwiające.*

⁵ Na temat różnych rodzajów dewiacji zob. Bogusławski 1977, Wajszczyk 1997: 222–242.

Natomiast, jak się wydaje, nie jest możliwe bezpośrednie sąsiedztwo linearne komentarzy metatekstowych, por.:

(37) **To wszystko jest, krótko mówiąc, można powiedzieć, zadziwiające.*

Brak możliwości pojawienia się różnych komentarzy metatekstowych obok siebie wynika z faktu, że pewne komentarze metatekstowe współwystępują z wypowiedziami, np. *krótko mówiąc, ogólnie rzecz biorąc*, a inne – z rematami, np. *by tak rzec czy można powiedzieć*.

Także spójniki nie mogą występować w wypowiedzeniu obok siebie, spowodowane jest to strukturą tych wyrażen, czyli otwieraniem przez nie dwóch miejsc dla innych wyrażen.

Jednak można wskazać wyrażenie metatekstowe, które obejmuje swoim zasięgiem także spójniki, a tym samym sytuuje się najwyżej w hierarchii wyrażen metatekstowych. Mianowicie jest to wyrażenie *nie* _, *lecz (tylko, ale)* _, służące do dokonywania operacji kontrastowania eliminacyjnego; w taki sposób mogą być skonstrastowane wszystkie wyrażenia, także metatekstowe, np. *nie pewnie, lecz z całą pewnością; nie już, lecz jeszcze; nie ale, tylko lecz*.

5. Wyrażenia metatekstowe mogą występować obok siebie na linii tekstu, jednak nigdy (z wyjątkiem kontrastowania eliminacyjnego) wyrażenie metatekstowe nie komentuje innego wyrażenia metatekstowego, ale zawsze odnosi się do frazy zawierającej wyrażenie metatekstowe jako do całości. Hierarchizacja wyrażen metatekstowych rozumiana jest więc jako możliwość komentowania jednych wyrażen przez inne, przy czym wyrażenia wyższego poziomu mogą obejmować swym zasięgiem wyrażenia reprezentujące niższy poziom.

Hierarchia wyrażen metatekstowych związana jest z płaszczyzną, na jakiej dane wyrażenie operuje (zdanie, wypowiedzenie, metawypowiedzenie). Na najniższym piętrze w tej hierarchii znajdują się więc operatory metapredykatywne, czyli wyrażenia działające w płaszczyźnie zdania, wchodzące z innymi elementami zdania w zależności składniowe. Na wyższym piętrze sytuują się działające w płaszczyźnie wypowiedzenia partykuły; są one operatorami struktury tematyczno-rematycznej wyspecjalizowanymi w komentowaniu tematów. Najwyżej w hierarchii wyrażen metatekstowych usytuowane są komentarze metatekstowe i spójniki – pełnią one funkcję metawypowiedzeń, mających własną strukturę tematyczno-rematyczną.

Komentarze metatekstowe: <i>krótko mówiąc, podsumowując, prawdę powiedziawszy</i> itp. Spójniki: <i>i, ale, lub, więc, toteż, czyli, bo</i> itp.	
Operatory metatekstowe	partykuły epistemiczne: <i>właściwie, rzeczywiście, oczywiście, tak naprawdę, chyba, może, na pewno, prawdopodobnie, podobno, jakoby, rzekomo, widocznie</i> itp.
	inne partykuły: <i>nawet, tylko, też, jedynie, zwłaszcza, przede wszystkim</i> itp.
Operatory metapredykatywne: <i>prawie, trochę, zbyt, zaledwie, bardzo, strasznie</i> itp.	

Natomiast wewnętrzna hierarchizacja poszczególnych poziomów wynika z właściwości semantycznych poszczególnych wyrażen. Oczywiście jest więc, że na obecnym etapie badań wyrażen metatekstowych przedstawienie szczegółowych reguł, jakie rządzą współwystępowaniem tych wyrażen, nie jest możliwe. Zagadnienie to wymaga dalszych badań, ponieważ przedstawione obserwacje dotyczące możliwości współwystępowania poszczególnych wyrażen muszą znaleźć potwierdzenie w korelacji cech semantycznych i formalnych wyrażen metatekstowych.

Bibliografia

- BALABANIAK D., 2005, Właściwości semantyczne partykuł modalnych (*chyba, pewnie, pewno, zapewne*) a struktura tematyczno-rematyczna wypowiedzenia, *Polonica XXIV–XXV*, s. 229–244.
- BALABANIAK D., 2007, *Wysoko i wysoce* jako wykładniki intensywności cechy, w: A. Dobaczewski (red.), *Studia nad współczesną polszczyzną. Gramatyka, semantyka, pragmatyka*, Toruń: Wydawnictwo UMK, s. 153–157.
- BOGUSŁAWSKI A., 1976, O zasadach rejestracji jednostek języka, *Poradnik Językowy*, z. 8, s. 356–364.
- BOGUSŁAWSKI A., 1977, Deviance and reiteration, *Linguistica Silesiana* 2, s. 7–22.
- BOGUSŁAWSKI A., 1979, Performatives or metatextual comments? On the cognitive and non-cognitive linguistic conventions, *Kwartalnik Neofilologiczny* XXVI, z. 3, s. 301–326 (przedr. w: *Sprawy słowa*, Warszawa 1994: Veda).
- DANIELEWICZOWA M., 2007, Przymiotniki nieprzymiotniki. O pewnym niezwykłym typie wyrażen w języku polskim, *Zbornik Matice Srpske za slavistiku* 71–72, s. 223–236.
- GROCHOWSKI M., 1986, *Polskie partykuły. Składnia, semantyka, leksykografia*, Wrocław: Ossolineum.

- GROCHOWSKI M., 1997, *Wyrażenia funkcyjne. Studium leksykograficzne*, Kraków: IJP PAN.
- JANUS E., 1981, *Wykładniki intensywności cechy (na materiale polskim i rosyjskim)*, Wrocław: Ossolineum.
- MIROWICZ A., 1949, O swoistej funkcji pozagramatycznej partykuł, *Język Polski XXIX*, z. 1, s. 30–34.
- MIROWICZ A., 1956, Pojęcie modalności gramatycznej a kwestia partykuł, *Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego XV*, s. 81–92.
- STARZEC A., 1999, *Współczesna polszczyzna popularnonaukowa*, Opole: Wydawnictwo UO.
- WAJSZCZUK J., 1997, *System znaczeń w obszarze spójników polskich. Wprowadzenie do opisu*, Warszawa: Katedra Lingwistyki Formalnej UW.
- WAJSZCZUK J., 2005, *O metatekście*, Warszawa: Katedra Lingwistyki Formalnej UW.
- WALUSIAK E., 2005, Partykuła *to* jako operator struktury tematyczno-rematycznej zdania. Opis właściwości składniowych i szyku, *Polonica XXIV–XXV*, s. 207–227.
- WIERZBICKA A., 1971, Metatekst w tekście, w: M. R. Mayenowa (red.), *O spójności tekstu*, Wrocław: Ossolineum, s. 105–121.
- ŻABOWSKA M., 2006, Zróżnicowanie semantyczne partykuł epistemicznych, *LingVaria 1*, s. 203–213.

Hierarchy of metatextual expressions

(summary)

Hierarchy of metatextual expressions is object of consideration in this article. It concerns the problem of co-occurrence of metatextual expressions.

As it has been showed, metapredicated operators occupy the lowest level of this hierarchy, higher of these expressions are the particles, and the highest level represent metatextual comments and conjunctions.

There is also the hierarchy on each distinguished levels.